

Izglītība un izglītības tiesības tiesību zinātnes skatījumā

Rihards Erdmanis

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija

Ievads. Izglītība kā pedagoģijas kategorija ir daudz pētīta, savukārt izglītības jēdziens tiesību zinātnē un tā juridiskā daba ir maz izziņāta. Tiek atzīts, ka tas līdz ar ģimeni un tiesību sistēmu ir arī nozīmīgs sociāls institūts. Latvijas Satversmes 112. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta. Izglītības tiesības kā tiesību zinātnes apakšnozare ir maz pētīta. Tā ir kompleksa, jo aptver plašu tiesību subjektu loku – izglītības iestādes, izglītojamos, skolotājus un vecākus.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Mērķis ir noskaidrot izglītības jēdziena saturu sociālo zinātņu skatījumā: pedagoģijā, socioloģijā, filosofijā, tiesību zinātnē; izziņāt izglītības jēdziena skaidrojuma juridisko dabu. Darbā analizēts izglītības tiesību saturs, izmantojot induktīvos, deduktīvos, analīzes un sintēzes paņēmienus; sniegts izglītības tiesību jēdziens, precizēta šīs tiesību nozares vieta tiesību zinātnē. Analizēti kā starptautiskie, nacionālie tiesību akti, tā arī zinātniskās publikācijas, konferenču materiāli u. c. Veikta ar izglītības jēdzienu saistīto tiesību normu analīze, tostarp izmantojot tiesību normu interpretācijas metodes – gramatiskās, sistēmiskās, vēsturiskās un teleoloģiskās.

Rezultāti. Izglītība ir viena no pedagoģijas zinātnes pamata kategorijām, līdzās tādām kā audzināšana, didaktika, attīstība, pašizglītība, pašaudzināšana, personība. Jēdzienam “izglītība” ir divas būtiskas pazīmes, t. i., tas satur kā procesu (darbība, transmisija), tā arī rezultātu (zināšanas, prasmes, vērtības, attieksmes u. tml.).

Izglītība kā subjektīvā tiesība nozīmē: a) tiesības uz izglītību tiek legalizētas visiem bez jebkādas diskriminācijas; b) valstij ir pienākums respektēt, aizsargāt un realizēt šīs tiesības; c) pastāv veidi, kādos valsti var saukt pie atbildības par šo tiesību ļaunprātīgu pārkāpšanu vai liegšanu. Izglītība kā cilvēkam piemītoša tiesība ir universāla, nedalāma, savstarpēji atkarīga, t. i., tā pastāv ciešā saistībā ar citām cilvēka tiesībām, piemēram, tiesību uz dzīvību, vienlīdzību likuma priekšā, pašizpaušmes brīvību, tiesībām uz nodrošinājumu, sociālo drošību, attīstības tiesībām u. tml. Izglītība objektīvo tiesību izpratnē ir valsts tiesību aktos – konvencijās, konstitūcijās, likumos, noteikumos regulējama cilvēkdarbība, t. i., izglītība kā sabiedriska process var tikt un tiek regulēts ar tiesību normu palīdzību. Izglītība ir cilvēkam piemītoša tiesība tās subjektīvajā nozīmē, t. i., tā ir tiesība, kas tiek garantēta daudzu valstu konstitūcijās, piemēram, Latvijas, Lietuvas, Igaunijas un Polijas konstitūcijā. Izglītība ir sistēmiska valsts darbība; kā pamattiesībai jeb cilvēktiesībai tai ir konstitucionālas vērtības statuss.

Secinājumi. Latvijas Izglītības likumā ir noteikta izglītības jēdziena legāldefinīcija. No tās izriet, ka izglītība ir sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas process un tā rezultāts. Izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbību. Izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums. Izglītības tiesības ir kompleksa tiesību nozare, kuras pētījuma objekts ir tiesību normas izglītības nodrošināšanā un pētījuma priekšmets ir tiesiskās attiecības, kuras norit izglītības procesā. Izglītības tiesības ir cieši saistītas ar konstitucionālajām un administratīvajām tiesībām, cilvēktiesībām, bērnu un ģimenes tiesībām. Tās tiesību subjekti ir izglītības iestāde, vecāki un izglītojamie.